

**VÎS Ü RÂMÎN MESNEVİLERİNDE KAHRAMANLARIN
ÖZELLİKLERİ VE AŞK ANLAYIŞLARI**

Sadettin EĞRİ*

**The Characteristic and Love Approaches of The Heroes in The
Mesnevis of "Vîs ü Râmîn"**

In this study two different versions of the same story, which had been written in Mesnevi genre, are compared in regard to the characteristics of their personas and understanding of love. One of these versions is Fahrüddin Cürcânî's *Vîs ü Râmîn*. The other one is Lâmi'î Çelebi's *Vîse vü Râmîn*.

Cürcânî's *Vîs ü Râmîn* is quite different from other stories of love in many respects. Reflecting traces of ancient Persian creed and life, this work has also a considerable impact on Turkish Literature. Ahmedî had first begun to translate this story. But, upon his death the translation remained incomplete.

Lâmi'î Çelebi's *Vîse vü Râmîn*, on the other hand, was translated into Turkish in free meter as being highly different from its original form. Lâmi'î Çelebi added an Islamic and even a sophistic complexion to his version.

Keywords : Lami'î, Cürcânî, Vîs/Veys, Râmîn, Mesnevi, Turkish literature

Tarihi çok eski olan aşk mesnevilerinden biri de *Vîs ü Râmîn*' dir. İslâmiyet'in doğup, yayılmasından önceki zamanlarda Merv'den Hemedan'a kadar geniş bir alanda meydana gelen bu hikâye; Pehlevi dilinde söylenmiş ve yazılmıştır. Fahrüddin Esad Gurgânî¹ (XI.yy) tarafından 1040-1050 tarihleri arasında nazmedilmiştir. Bu mesnevi, İran edebiyatında o zamana kadar bilinen aşk hikâyelerinden oldukça farklıdır. Bu yazıda olayların örgüsünde ve kahramanların özellik-

* Yard. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Şairin isminin yazılışı konusunda bazı okuma farklılıkları vardır: Fahr-i Cürcân, Fahr-i Cürcânî, Fahreddîn Cürcânî, Fahreddîn Gurgânî, Fahr-i Gurgânî ... Bu farklı okunuş ve adlandırmaların aslı, şairin (کرکان) isimli bir yerde doğmuş olması ve bu kelimenin Arapça'da "Curcân" olarak telaffuzundan kaynaklanmaktadır. Gurgan veya Curcan: Eski Hyrcania, Hazar Denizi'nin güney-doğu kısmıdır.

lerinde ortaya çıkan ve Türk edebiyatını da bazı yönleriyle etkileyen *Vîs ü Râmîn* mesnevileri bu yapılarıyla değerlendirilecektir.

Edebiyat tarihinde bilindiği kadarı ile bu hikâyeyi manzum şekilde yazan ve mesnevi nazım biçimi ile günümüze kadar gelmesini sağlayan, Fahrüddin Cürcânî'dir. Şair, Pehlevce olan hikâyeyi Farsça'ya aktarır, oradan Türk edebiyatına geçmesini sağlamıştır. Cürcânî'den önce bu konunun ele alınıp, İran edebiyatında değerlendirildiği konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Daha sonraları Nizâmî-i Arûzî-i Semerkandî'nin de *Vîs ü Râmîn* adını taşıyan bir mesnevisinden bahsedilirse de, henüz bu esere tesadüf edilmemiştir. *Şehnâme*'den gelen aşk anlayışı ve kahramanlık vasıflarının bu mesneviyi etkilediği kabul edilmektedir. *Vîs ü Râmîn*'de ateşperest İran'ın hayat tarzından izlere sıkça rastlanmaktadır. İslâmî özelliklerin dışında bir yapıya sahip olan eserin, Klâsik Türk Edebiyatı'nı etkilemediğini düşünmek mümkün değildir. Benzer özellikleri dolayısı ile devrinde bile ciddi eleştirilere maruz kalan Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinin bu edebiyat üzerindeki etkilerini anlatmaya gerek yoktur.

Vîs ü Râmîn mesnevileri adlandırılırken bazı farklı yaklaşımlar da dikkati çeker: Ağâh Sırrı Levend, Türk edebiyatındaki hamse sahiplerini sayarken *Vîs ü Râmîn*'in adını adını kullanır ve parantez içinde doğrusunun *Vîse vü Râmîn* değil, *Vîs ü Râmîn* olduğunu belirtir.² İskender Pala ise, *Vîsüramin (Vîs ü Râmîn)* şeklinde verir.³ Amil Çelebioğlu da *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi* adlı eserinde bir yerde *Vîs ü Râmîn* şeklinde yazar.⁴ Magali A. Todua ve Alexander A. Gwakharia tarafından hazırlanan, Fahrüddin Cürcânî'nin mesnevisinin tenkitli metninin yayımlandığı *Vîs va Râmîn* adlı eserin sadece bir yerinde *Vîse vü Râmîn* adlandırmasına tesadüf edilmektedir. Türk edebiyatında bilinen ve eseri elimizde bulunan tek *Vîs ü Râmîn* şairi Lâmi'î Çelebi'dir. Lâmi'î Çelebi (H.878-938/ M. 1472 - 1532), mesnevisinde:

İçüp ol zehr-i gam def'ine tiryâk
Dimâğın ide şûr-ı Veyseden pâk⁵

beyitini "Veyse" olarak harekelemiştir. Yine diğer beyitlerde de "Veyse-Râmîn" adlarının kullanıldığı görülmektedir:

Ki idüp Veyse vü Râmîn şeb ü rûz
Safâ vü işret ü ıyş-ı dil-efrûz (B.9a)
Ser-â-tâ-pâ beyân it iy suhandân

² Ağâh Sırrı Levend; *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara, 1984, s. 113.

³ İskender Pala; *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 1989, s. 514.

⁴ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. yy'a kadar)*, Ankara, 1999, s. 111.

⁵ Lâmi'î Çelebi; *Veyse vü Râmîn*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Böl., Nr. 2278 [B], 12b. Abdülkadir Karahan, İslâm Ansiklopadisi "Lâmi'î" maddesinde bu nüshanın müellif nüshası olduğunu belirtir: c.7, İstanbul, 1979, s. 10-14.

Ne kıldı Veyse vü Râmîne hicrân (B.12a)

Gerek İran edebiyatında ve gerekse Türk edebiyatında *Vîs ü Râmîn* şeklinin yaygın olarak kullanılmasından dolayı biz de bu adı tercih ettik.

Abdûlbaki Gölpınarlı bu mesnevinin yazılış sebebi olarak şu olayı anlatır: "Fahreddîn-i Gûrgânî, Gûrgân padişahının huzurunda, bir işret meclisinde bir köleye vurulmuştu. Padişah Fahreddîn'i pek sevdiği için hâli anlamış, köleyi ona bağışlamıştı. Fahreddîn, padişahın pişman olabileceğini düşünüp onu, tahtın altından bulunan döşeli-dayalı bir serdâba götürüp, orada bulunan bir tahta yatırmış, baş ve ayak ucunda bulunan şamdanlardaki mumları yakmış, çıkıp serdâbı kilitlemiş. Kilidi de ileri gelenlerden birine vermişti. Sabahleyin padişaha işi anlattıkları zaman pek memnun olmuş, edebe riayet etmişsin; fakat ben onu sana bağışladım, demişti. Serdâba gidip kapısını açtıkları vakit gördüler ki mumun biri devrilmiş, köle de simsiyah kömür kesilmişti. Fahreddîn bu hâli görünce deli-dîvâne olmuş, çöllere düşmüş, bu hicranla "Vîse vü Râmîn"i yazmış, bu hikâyede hâlini anlatmıştı."⁶

Fahrüddin Esad Cürçânî tarafından yazılan *Vîs ü Râmîn* mesnevisinin konusu ve olayların hikâye örgüsü ise, şu şekilde gelişmektedir:

İran şahı Mûbed (Mevbed, Munkad)⁷ Nevruz kutlamaları nedeniyle tertip edilen bir eğlenceye katılır. Tabiatın hoşluğu, içkinin sarhoşluğu ile çoşan şah; Merv sultanı Munkad (Kârûn)'ın eşi Şehrû (Şehrev, Şehrbânû)'ya kendisi ile evlenmesini, güzelliğinden çok etkilendiğini söyler. Şehrû ise: "Ben kahramanların, cengâverlerin annesiyim. Yaşlıların gençliğini hoş göremiyorum." diyerek teklifi reddeder. Ama bu arada Mûbed'e bir söz verir: Eğer bir kızı olursa, onu şaha verecek ve onunla evlenmesine izin verecektir.

Aradan bir süre geçtikten sonra Şehrû dünyalar güzeli bir kız çocuğu doğurur ve ona Vîs adını verir. Kızını başka bir şehirdeki Dâye'ye gönderir. Kralın kardeşi Râmîn'e de aynı dadı bakmaktadır. Vîs ve Râmîn aynı Dâye'nin bakımı altında on yıl beraberce büyürler. Büluğ çağına erişen Vîs, ailesinin yanına Mehâbâd'a geri getirilir. Belli bir olgunluğa ve güzelliğe ulaşan Vîs, eski bir geleneğe bağlı kalınarak annesinin kardeşi (bazı hikâye yorumlarında ise, Vîs'in kardeşi) Virû (Veyrev) ile evlendirilmek için ikna edilmeye çalışılır. Daha sonra da evlenme töreni için hazırlıklara başlanır. Tam bu esnada Mûbed'in bir adamı Horasan'dan gelip, Şehrû'ya yıllar önce vermiş olduğu sözü hatırlatır. Durumu öğrenen Vîs, annesine kızıp, Mûbed'e küfürler yağdırır. Bu haberler Merv'e varınca, Mûbed, Behram komutasında bir orduyu onların üzerine gönderir. Bu çok güçlü

6 Abdûlbaki Gölpınarlı, *Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 106.

7 Mûbed-Mevbed: Zerdüşti dininde; en büyük âlim, dinî lider; Cemşid Sâlehpur, *Ferheng-ı Câmî-ı Fârisî Be-Turkî*, Tebriz, c.II, s. 1409.

ordu karşısında duramayacaklarını anlayan Cürcan kralı Behram'ı onlarla savaşmaya gönderir ve kendileri de Mehabat kalesine kapanır. Bu savaşta Vîrû'nun babası ölür, fakat savaşı kazanır. Herat hakimi Firuz Şah da Vîs'i görüp, ona âşık olur. Kızı Şemsbânû'nun kocası olan kumandan Behram tarafından mağlup edilen Firuz Şah, damadı tarafından öldürülür. Bu karışıklığı fırsat bilen Mûbed, Gurâb şehrine gidip, Şehrû ile görüşür ve ona eski sözünü hatırlatır. Çeşitli hediyeler ve tehditlerle ikna olan Şehrû, Vîs'in Mûbed ile zorla götürülmesine ses çıkarmaz. Bu zoraki evliliğe razı olmayan Vîs, Merv yolu süresince ağlayıp, kaderine lânetler yağdırır. Yine bu yolculuk esnasında Râmîn ile tekrar karşılaşır.

Râmîn, yıllarca gönlünde sakladığı amansız aşk derdini sarayın bahçesinde gördüğü Dâye'ye açar. Ondan Vîs'e olan aşkını iletmesini ve buluşmalarını sağlamasını ister. Bu aşk karşılıksız kalmaz; her fırsatta gizlice buluşup, Vîs ile Râmîn mutlu anlar geçirirler. Mûbed'in savaş için sefere çıkması, âşıklar için bulunmaz bir fırsattır. Dâye'nin de yardımı ile bu zamanı iyi değerlendiren âşıkların sırrı, Mûbed'in şehre geri dönmesi ile son bulur. Bu sırrı öğrenen Mûbed, Vîrû'yu çağırıp, kardeşi Vîs'i cezalandırmasını ister. Vîs, kendisine yapılan telkin ve tehditlere rağmen Râmîn'e olan aşkını her yerde söyler ve ondan asla vazgeçmeyeceğini belirtir. Zaman zaman iki âşığın buluşması tatsız olaylara neden olur. Râmîn'in mülkünü genişletme sevdası ve bazı rahatsız edici sözleri neticesinde, Merv'i terk edip, Gurâb'a gider. Turan ülkesindeki arayışları devam eden Râmîn, Gurâb'da gördüğü Refîda'nın kızı Gül'e âşık olup, onunla evlenir. Bu durumdan haberdar olan Vîs, üzüntüsünden yataklara düşer ve ona on mektup gönderir. Sonuçta vefasız Râmîn Gül'den de bıkip, Vîs'e döner ve onunla evlenir.

Vîs, Mûbed'in kendileri için daima bir tehlike olduğunu söyleyerek bir av partisi esnasında Râmîn'in onu öldürmesini ister. Bu gelişmeler üzerine Mûbed, ordusunu hazırlayıp, Amul'da Râmîn ile karşılaşmayı düşünür. Savaşmak için yola çıktığında, oraya varmadan önce "Gürâz" adlı vahşi bir hayvanın saldırısına uğrar ve ölür.

Kan dökmeden bu önemli savaşı kazanan Râmîn, Mûbed'in ülkesine vardığında büyük bir coşkuyla karşılanır. Yıllarca zulüm ve eziyet altında inleyen halk ve devlet erkânı, üç ay boyunca eğlenip, bu durumu kutlarlar. Râmîn Şah, uzun yıllar çok genişleyen ülkesini adaletle idare eder. 83 yıllık mutlu beraberliklerinde iki çocuk sahibi de olan Vîs ile Râmîn'in bu mutluluğu uzun sürmez ve Vîs ölür. Bu acıya dayanamayan Râmîn, tac ve tahtını oğluna bırakıp, kendisini bir ateşgedeye kapatır. Üç yıl süreyle işlediği günahları için tevbe eden Râmîn, 100 yılı aşan ömrünün sonuna gelir ve vefat eder.⁸

8 Hikayenin gelişiminde bazı eserlerde farklı anlatımlar vardır. Geniş bilgi için bk.: Fahrüddin Gurgânî; *Vîs va Râmîn*, Haz. Magali A. Todua- Alexander, Tahran, 1349, 557 s. ; Efsâne-i Hâtun âbâdî, "*Mazmûn-ı Aşk Ve Meniş-ı Kahramânân Der-Vîs ü Râmîn*", Nâme-i Pârsî, Sâl

Türk edebiyatında *Vîs ile Râmîn* mesnevisi şairi olarak sadece Lâmi'î Çelebi'nin adının geçmesine rağmen; Abdülvâsi Çelebi 817/ 1414 tarihinde telif ettiği ve Çelebi Mehmed (1413-1421)'e sunduğu *Halilnâme* mesnevisinde söze dair bazı fikirlerini beyan ederken, Ahmedî'nin *Vîs ile Râmîn* tercümesine başladığını ve bu mesneviyi tamamlayamadığını belirtir.⁹ Abdülvâsi Çelebi, Ahmedî'nin tercüme niyetine girip de tamamlayamadığı *Vîs ile Râmîn* mesnevisi; eski fisk ve yalan dolu bir hikâyeden ibarettir. Ona göre aşk mevzuunda bile va'z u nasihat unsuru öne çıkmalıdır:

Sözi pür-'ıyş u fisk u mekr ü tezvîr
İşi pür-fıkr ü hîle kendü teshîr
Ne va'z u ne hikâyet ne garâyib
Ne pend ü ne nasîhat ne acâyib
Gönül nazm itmege olmadı meşgûl
Zîrâ her fisk işinden oldı ma'zûl¹⁰

Padişahın emriyle manzum olarak *Vîs ü Râmîn* mesnevisi tercümesine başlayan Ahmedî'nin bu hikâyeyi bitiremeyişi sebebi olarak; onun ölümü gösterilmiştir. Yine Abdülvâsi Çelebi *Halilnâme* 'sinin sebep-i telif kısmında (yk.7b-8a) bazı beyitlerinde bu konuya temas etmiş ve Ahmedî'nin bu niyetini eleştirmiştir:¹¹

Ki varmış imiş ol hayr-ı a'zam
Şu şâir Ahmedî mahdûm-ı a'zam
Ana göstermiş anda ol kitâbı
Buyurmuş Türkî nazm ile bu bâbı
Vireyim sana her beyte bir altun
Kılayım cümle şî'r ıssını meftûn
Biş altı ay ana meşgûl olmuş
Hüner dîbâcesin düzmemiş ölmüş
Getürdiler ü gördüm bir biş on beyt
Esâsı yok serâ dîvârı yok beyt
Müsevved hatt ile nakş itmiş anı
Belürmez bâri bir harfûn nişânı
Gönül nazm itmege olmadı zâmîn
Bilürdüm ne idi ol *Vîs ü Râmîn*

3, Şumâr 3, s. 14-37; İskender Pala, a.g.e., s. 514-516; E.J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi - A History of Ottoman Poetry III-V*, Trc. Ali Çavuşoğlu, Ankara, 1997, s. 254-255.

9 Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. yy'a Kadar)*, Ankara, 1999, s. 123; Bilgi için bk., Günay Alpay, "*Abdülvâsi Çelebi, Eserleri ve Nüshaları*", TDAY., 1969; İsmail Ünver, *Ahmedî- İskender-nâme*", Ankara, 1983, s. 5.

10 Abdülvâsi Çelebi, *Halilnâme*, Afyon İl Halk Kütüphanesi, Gedik Ahmed Paşa Bl., Nr.34/I, yk.8a; (Bu eser Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Serisinde yayımlanmıştır.) Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. yy'a Kadar)*, Ankara, 1999, s. 26.

11 Abdülvâsi Çelebi; *Halilname*, Haz. Dr. Ayhan Gültaş, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 73-74.

Ahmedî'nin adı geçen mesnevisi tamamlanmadığından ve günümüze kadar bu esere tesadüf edilmediğinden dolayı, Türk edebiyatında *Vîs ü Râmîn* mesnevisi müellif veya mütercimi olarak sadece Lâmi'î Çelebi'nin adı zikredilmektedir. Klâsik Türk edebiyatının en verimli şair ve münşilerinden sayılan Lâmi'î Çelebi (H.878-938/ M.1472-1532); vermiş olduğu eserlerle gerek kendi zamanında ve gerekse daha sonraki yıllarda "Câmî-i Rûm" sanının verilmesini sağlamıştır. O, muhteşem bir devrin, muhteşem sayılabilecek edebî şahsiyetidir. Hiçbir makam ve devlet memuriyetini kabul etmeyen şair; ömrünü telif ve tercüme 40'tan fazla eserin ortaya çıkmasına adanmış (son tespitlerimize göre eser sayısı 47'dir), belli bir yaştan sonra da tasavvufa meyletmiştir. Tasavvufa intisabıyla başlayan bu dönemde inzivâ hayatını tercih etmiş, *Hüsn ü Dil* adlı eserinin sebab-i telif kısmında ise, önceden geçirmiş olduğu günlere üzüldüğünü ve artık hevâ vü hevesi terk ettiğini belirtmiştir. Seyyid Emir Ahmed Buhârî'ye intisabı onun ömür boyunca Bursa'da kalmasına ve eserlerini bu mühim kuruluş ve kültür şehrinde vermesine vesile olmuştur.¹² Şair, hayatını Bursa'da geçirmesine rağmen, eserlerini ilgilerini çektiği padişah ve vezirlere takdim etmiş, sunduğu çalışmalarla ihsana kavuşmuştur. 935 ve 938 tarihlerinde iki defa Kanuni Sultan Süleyman tarafından 10.000'er akçe ihsanda bulunulan Lâmi'î, pek çok kez de diğer devlet adamlarından hediyeler almıştır.¹³

Vîs ü Râmîn mesnevisinin Lâmi'î Çelebi tarafından Fahrüddin Cürçânî'nin aynı adlı mesnevisinden hangi tarihte tercüme ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Şair, diğer pek çok tercüme diye adlandırılan eserlerin çevirisinde olduğu gibi esas aldığı eserin muhtevasına ve olayların gelişme tekniğine bağlı kalmamış, adeta serbest çeviri yaparak, telifî bir yol tutmuştur. "Türk şairleri konu olarak İran edebiyatından aldıkları eserleri, zaman zaman vak'a olarak genişletme yoluna gitmişlerdir. Şairlerimiz, bu eserlere yeni vak'alar ilâve etmekle kalmayıp, mekân, zaman ve şahıs kadrosunu da millîleştirmişlerdir. Mesnevilerimizde görülen, Türk masal motifleri ve Türk Halk edebiyatına ait anlatım unsurları, böyle bir düzenlemenin neticesinde klâsik eserlerdeki yerlerini almışlardır."¹⁴ 55 yaşında kaleme aldığı, onun en beğenilen ve çok okunan eserlerinden olan *Şerefü'l-İnsân* 'ın önsözünde o vakte kadar yazdığı eserleri sıralarken, *Vîs ü Râmîn* mesnevisinin adı geçmez. Bu eseri tercüme etmesi 933-934/ 1527-1528 tarihinden sonradır. Bu

12 Emir Ahmed Buhârî hakkında geniş bilgi için bk., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Istanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emir Buhârî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

13 Lâmi'î Çelebi hakkında geniş bilgi için bk.: Günay Kut (Alpay), "*Lâmi'î Çelebi and His Works*", *Journal of Near Eastern Studies*, April 1874, v.35, nu.2, s. 73; Gönül Ayan, "*Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kısıliği ve Eserleri*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, 1994, s. 43; Sadettin Eğri, *Lâmi'î Çelebi ve Şerefü'l-İnsân*'ı, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens., Bursa, 1997.

14 Ali Fuat Bilkan: "Divân Edebiyatı Metinlerinin İran Edebiyatı Metinleri İle Mukayeseli Olarak İncelenmesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 2, İstanbul, 1999, s. 136.

bilgiler ışığı altında şunları söyleyebiliriz: *Vîs ü Râmîn* mesnevisi¹⁵, 1527-1532 tarihleri arasında yazılmıştır. Söz konusu mesnevi, bitirildikten sonra İbrahim Paşa'ya gönderilmiştir. Paşa da buna mukabil şaire günlük 20 akçe ihsan eylemiştir.¹⁶

Gelibolulu âli, *Künhü'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmında: "Ba'dehû Fahrî Cürçânî'nin *Vîs ü Râmîn* 'ini dahi terceme kılmışdır. Hattâ evlâda ibtilâsından şikâyet idüp, min-nazmihî:

Degüldür şâki-i lutf-ı Hudâ-dâd
Velî dil-rîş idüpdür fikr-i evlâd
Gam-ı evlâd özge ibtilâdur
Olursa mihnet olmazsa belâdur
Olup her biri kesb-i ilme meşgûl
Beni eyler su'âl-i zerle mes'ûl

İbrâhîm Paşa dâhi yevmî yigirmi akça ihsân eyledi. Kendüsi bildügi gibi evlâdına taksîm eyledi." diyerek konuyu tespit etmiştir.¹⁷

Gibb'in Hammer'e dayanarak bildirdiğine göre; Lâmi'î çok uzun zamandan beri bu hikâyenin Türkçe tercümesini yapmayı düşünmüş, fakat Farsça bir orijinalinin bulunamaması sebebiyle bu çalışmayı ömrünün sonuna doğru yapabilmıştır. Cürçânî'nin eserinin yazmalarına her dönemde oldukça az tesadüf edilmiştir. Muhtemelen Kanunî, Bağdat'ı aldıktan sonra elde edilen bir yazmayı kullanmak suretiyle *Vîs ü Râmîn* mesnevisini yazabilmiştir.

Vîs ü Râmîn mesnevisinin beyit sayısı konusunda da farklı sayılar telaffuz edilmektedir: Gibb, *A History of Ottoman Poetry* adlı eserinde yaklaşık 3.000 beyit civarında olduğunu; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü* 'nde 7.000 beyit civarında; Fatma Zehra Kavukçu *Veyse vü Râmîn* adlı basılmamış yüksek lisans tezinde 3.091 beyit olduğunu belirtmektedir. Lâmi'î Çelebi'ye ait olan *Vîs ü Râmîn* yazma nüshalarının satır sayıları aşağı yukarı birbirine yakın olmasına rağmen, yaprak sayılarının çok farklı olduğu dikkati çekmektedir: 50, 198, 207. Hacmi çok az gibi görünen Bursa nüshasında dikkate değer bir miktarın eksik olduğu hikâyenin gelişmesinden anlaşılmaktadır.

15 *Vîs ü Râmîn* mesnevisinin şu ana kadar tespit edilen yazma nüshaları (matbuu yoktur): Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Nr. B.20; British Museum, Türkçe Yazmalar, Nr. Add.24,963; Bursa Eski Basma ve Yazma Eserler Kütüphanesi, Genl Bl., Nr.2278 (=B. Bu nüshanın müellif hattı olduğu konusunda Abdülkadir Karahan'ın tespitleri vardır. Yaptığımız incelemeye esas olarak bu nüsha alınmıştır.); Kütahya , Tavşanlı Zeytinoğlu Kütüphanesi, Nr.4932; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bl., Nr.2853; Flügel, Nr.629, 668; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty., Nr.4020.

16 Fatma Zehra Kavukçu, *Lâmi'î Çelebi- Veyse vü Râmîn*, basılmamış yüksek lisans tezi, U.Ü. Sos. Bil. Ens. , Bursa, 1994, s. XVI.

17 *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, Ankara, 1994, s. 266.

İran edebiyatının meşhur şairlerinin (başta Molla Câmî olmak üzere) önem atfettiği eserlerini kendine has bir metot ve üslup içerisinde tercüme eden Lâmi'î, Fahrüddin Cürçânî'den yaptığı *Vîs ü Râmîn* mesnevisi için şunları söylemektedir:

Egerçi çarha irmiş şân-ı hüsnî
Yoğ ammâ zerre denlü ân-ı hüsnî
Geçilmiş gerçi çok efsûn-ı nîreng
Velîkin nazmı süst efsâne bîreng

Aruzun "*Mefâîlün/ Mefâîlün/ Feûlüm*" kalıbıyla yazılan bu hikâye; İran edebiyatında aynı adı taşıyan mesnevi ile pek çok ortak özelliklere sahip olmasına rağmen, aslından önemli derecede farklılıkları da taşımaktadır. "Klâsik Türk şiirini değerlendirirken özellikle şu konunun göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz: Din birliği üzerine kurulan büyük medeniyetlerin içlerine aldıkları çeşitli kültürleri az çok müşterek bir hüviyete büründürdükleri bir gerçektir. İslâm medeniyeti bunun en karakteristik örneklerinden birini teşkil eder. Yaşama biçimleri ve coğrafyaları birbirinden çok farklı olan çeşitli milletler Müslüman olduktan sonra ortak sayılabilecek bir hayat tarzını tatbik başlamışlardır."¹⁸ Özellikle "Türk kisvesi giydirerek" Türkçeye aktarma faaliyetleri, müşterek zenginliklerden yola çıkarak şairin kendi imzasını atma gayreti ve ortak hayat tarzının başka türlü teneffüsü olarak düşünülebilir. Zaten "Klâsik şairlerimiz, XV. asırdan itibaren ağırlıklı olarak kendi duygu ve düşüncelerini, yaşayışlarını, çevrelerini, gelenek ve göreneklerini, atasözlerini ve deyimlerini, İranlı şairlerle oluşturdukları ortak mefhum ve kavramlarla yoğurup şekillendirerek İran şiirinden ayrı bir Türk şiiri meydana getirmişlerdir."¹⁹

Lâmi'î Çelebi'nin *Vîs ü Râmîn* 'i münâcâtla başlar ve Kanunî Sultan Süleyman için yazılmış bir medhiye ile devam eder:

Diyem kimdür sana ol şâh-ı devrân
Şeh-i sâhib-kırân Sultân Süleymân
Tokuz şâh-ı cihânun yâdigârı
Yedi tahtun emîr-i tâcdârı (B.2b)

Cürcan ülkesinde Behram isminde sevilen bir şah vardır. Eğlenceye ve içkiye düşkünlüğü ile bilinen Behram, bir bahar günü geç saatlere kadar süren eğlence esnasında misafiri olan Merv kralının karısı Şehrû (Şehrbânû)'yu görür ve pek beğenir ve hemen ondan vuslat diler. Kraliçe bu teklifi reddedip, ona güzelliği ile herkesin dikkatini çeken kızı Vîs'ten bahseder:

Egerçi yoğ iken var olduğ iy şâh
Yiter sıklet virüp bâr olduğ iy şâh (B.3a)

18 Mustafa İsen; *Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. XII.

19 Konu ile ilgili olarak bk.: Hasibe Mazıoğlu; "*Türk Edebiyatı, Eski*", Türk Ansiklopedisi, c.32, İstanbul, s. 81-134.

Merv'e dönen Şehrû, kızının başına bir şey gelmesinden korktuğu için onu Mehâbâd'dan getirtip, kız kardeşinin oğlu Vîrû ile nişanlar. Daha sonra nikâhlanan bu iki kişi, çocuk denecek yaşadadır.

Behram Şah, Vîs'ten haber alabilmek için Merv'e bir ticaret kervanını gönderir. Kervancı geri dönüp, onun akıllara durgunluk veren güzelliğinden bahsettiğinde, Şah'ın özlemi daha da artar. Zerd'i Vîs'in babası Mu'bid'e gönderen Behram Şah, ondan kızıyla evlenme arzusunu ve Şehrû'nun yıllar önce verdiği sözü dile getirir. Bu isteğine olumsuz cevap alan Behram; askerini toplayıp, Herat'a Firuz Şah'ın yanına sığınan Vîs ve ailesinin üstüne yürür. Yapılan savaşta Firuz'u öldürür. Vîs ile anne ve babası oradan da kaçarlar. Meşakkatli bir yolculuktan sonra Horasan'a yönelirler. Yolda avlanmakta olan Horasan şahının oğlu Râmîn'e rastlarlar. Vîs ile Râmîn daha birbirlerini görür görmez âşık olurlar. Onları alıp kendi sarayına götüren Râmîn, aşk ateşine düşmüştür:

Lebün okır şekerler üzre efsûn
Ne demdür bu ki kıldun bağrumuz hûn (B.3b)

Aşk konusunun yoğun olarak işlendiği bölümde; Vîs ile Râmîn'in sevdâları uğruna katlandıkları sıkıntılar, karşılaştıkları engeller ve ayrı düşmeleri tabiat ve ruh tasvirleri ile ustaca anlatılır:

Ki idüp Veyse vü Râmîn şeb ü rûz
Safâ vü işret ü ıyş-ı dil-efrûz
Niçe gün sürdiler câmı bu yüzden
Cihândan aldılar kâmı bu yüzden
Ana dek kim hasret irdi zamândan
Vefâ ol(up)dı devr-i bî-emândan
Hased erbâbidür dün gün kemîn-dâr
Kılurlar gin cihânı başuna târ (B.9a)

Râmîn'in Vîs ile sevişmelerinden rahatsız olan Semerkand vezirinin amacı; kızı Gülşeker'i Râmîn'e vermektir. Vezir, bu durumu Keyhan Sultan'a iletir. Keyhan, Vîs ve ailesini hemen oradan uzaklaştırıp, oğlunu hapse atar.

Veziirün çün sözün gûş eyledi hân
Pür oldı gayretinden sînesi kan
Hemîn Râmîn için emr eyledi hân
Hisârun kulesinde bend ü zindân (B.10a)

Râmîn, Pervâne vasıtası ile Vîs'le mektuplaşmaya devam eder. Bu hâl uzun sürmez, aşkından dolayı Râmîn çıldırır. Oğlunun bu durumuna çok üzülen Keyhan, yaptıklarından dolayı pişmanlık duyar ve bir şeyh sayesinde oğlunun eski hâline dönmesini sağlar. Onu tedavi eden şeyh, Aristo ve Eflâtun'un hikmetine, Sokrat'ın tedbirine, Bukrat'ın zekâsına sahiptir. Zindanda sevgilisinden ayrı kalan Râmîn, dünya nimetlerinden de uzak bırakılmıştır. Bu durum onun rûhî olgunluğa erişmesini de sağlamıştır. Beşerî aşkın alevinde kavru lan Râmîn, ilâhî aşka daha yakın olur. Eserin bu bölümlerinde sık sık tasavvufî istilâhların (mücadele-i nefis,

şeyh-i kâmil, mürşid-i mükemmil, fenâ, seyr ü sülûk...) Lâmi'î tarafından ustaca kullanıldığına şahit olmaktadır.

Bu gelişmeler esnasında ölen Behram Şah'ın yerine Mu'bid Şah geçer. Râmîn de babasının yerine tahta geçer ve hemen babasından Vîs'le evlenme arzusunun iletir. Artık düğün hazırlıkları başlamıştır. İki âşğın evlenmelerini içine sindiremeyen vezir, Çin hakanını kışkırtıp, Râmîn'in üstüne salar. Savaşta Râmîn yenilir ve Herat'a kaçar. Öte yandan Mu'bid Şah da ölür ve yerine kızı Vîs hükümdar olur. Eziyetli bir yolculuktan sonra Herat'a ulaşan Râmîn, Vîs'le evlenip; adalet ve mutlulukla geçen bir saltanat dönemi geçirir. Halk zenginlik ve neşe içinde hükümdarlarına duacıdır:

Çü her maksûda Râmîn oldı kâhil
Cihândan cân murâdın itdi hâsıl
Üleşdürdi şu denlü mâl u genci
Ki yükin tutdı zerden her dilenci (B.44b)

Râmîn, hacca gidip Kabe'yi tavaf ettikten sonra, şeyhe yönelip alemin remizlerini öğrenmek istediğini belirtir. Mükemmel bir nizam içerisinde dönen dün-yanın bütün sırlarını keşfetmeyi arzular. Kahramanlık ve adaletle nam salmış kişiler anılır: Cem, Kahraman, Rüstem, Zal, Sam, Cemşîd, Dahhâk, Feridun, İskender ve yedi iklimin sultanı Süleyman. Mesnevinin sonunda âdil hükümdarlarda olması gereken vasıflar Râmîn vesile kılınarak tekrarlanır.

Kahramanların Aşk Anlayışları:

Vîs ü Râmîn mesnevisinin yüzyıllar boyunca okunması ve günümüze kadar gelmesinin nedenleri arasında; kahramanlarının canlı, hisli ve hareketli bir karaktere sahip olmaları özellikle dikkati çeker. Olağanüstü vasıflar taşımayan bu kahramanların pek çoğu, Cürçânî ve Lâmi'î'nin eserlerinde farklı adlar alır, farklı özellikler sergiler. Bu iki mesnevi arasında en belirgin ayrılık: Asıl olan Fahrüddin Cürçânî'nin mesnevisi, İslâmî edebiyat dairesinde kaleme alınmış olmasına rağmen, İslâm'ın hayat tarzı, inanış şekilleri ve ahlâk anlayışına uymayan motifler taşır. Bu özelliği dolayısıyla uzun süre Türk edipleri tarafından hoş karşılanmaz. Türk edebiyatında pek çok ilke imza atan Lâmi'î Çelebi, "fitne ve fesat dolu bir destan" olduğu söylenen *Vîs ü Râmîn* hikâyesine İslâmî bir çehre verip, kahramanlarını da bu özelliklerle donatmış ve hatta, olayların gelişiminde mistik havayı eserin tamamına yaymıştır. Destanın işlenişinde; türlü hile, fesat, desise ve ahlâksızlık, isyankârlık rollerini üstlenecek olan kahramanlar, bu görevlerini yerine getirirken, yine ele aldığımız mesneviler arasında ciddi farklılıklar taşırlar. Lâmi'î Çelebi, hikâye içerisinde kahramanlara bu rolleri verirken bile, yumuşak bir geçiş yaparak, kahramanları herkesçe kabul edilebilir hâle getirir. Asıl hikâyede ise kahramanlar tüm asilliği, ahlâksızlığı ve çarpıcılığı ile görevlerini yapar. Efsanevî parçalara yer verse de Lâmi'î Çelebi'nin hikâyeye hakim olan kahraman

tipleri insanî özellikler taşır. Bu yüzden klâsik İran efsanevî kahramanları bu destanda yer almaz.²⁰

Fahrüddin Cürcânî'nin hikâyesinde ahlâkî dayanağı olmayan, toplumda yaygınlaşmamış 5 tip aşktan söz edilebilir:²¹

1. Evli bir kadına olan aşk (Mûbed'in Şehrû'ya olan aşkı)
2. Mahrem olanlar arasındaki aşk (Vîs ile Vîrû aşkı)²²
3. Yaşlı bir erkeğin genç kıza olan aşkı (Mûbed'in Vîs'e aşkı)
4. Aile içi aşk (Vîs ile Râmîn'in aşkı)
5. Başka bir kadına âşık olduğu halde vefâ duygusu ile takdim edilen aşk (Râmîn ile Gül'ün aşkı).

Vîs: Mehâbâd'ın sultanı olan Şehrû ile Munkad Şah'ın kızıdır. Hikâyenin tamamına hakim olan bu tip, Cemşîd soyundandır. Daha doğmadan İran padişahı Mûbed'e evlenmesi için söz verilir. Belli bir olgunluğa geldikten sonra kendini çeşitli desiselerin içerisinde bulur. Gelişen bu olaylar neticesinde karakterinde de iniş çıkışlar vardır. Önce yaşlı bir şahın karısı olan Vîs, kocasının kardeşine âşık olup, onunla ilişkiye girebilecek yapıdadır. Kocasının sevgilisini öldürmesine de yine Vîs'in zayıf ahlâk anlayışı ve hafif meşrepliği neden olur. Destanın bu kahraman tipi; aslında etrafındaki insanların ve özellikle ailesinin tutarsız ve ahlâksız davranışları sonucunda, hareketli, yaşamayı sevdiği gibi, o nisbette isyankâr bir kimliğe de bürünür. Cürcânî'nin bu mesnevisinde; çevresinin kurbanı olan Vîs, daima sıkıntılar içinde aşkı arayan bir tipi canlandırır. Kendisine en büyük kötülük, daima onun aşk ve evlilik hayatıyla oynayan annesinden gelmiştir. Vîs, bu bilinen ilk mesnevide çok canlı bir hayatın renkli simasıdır. Bu güzel yüz, arzuladığı hayatı ve aşkı çok zor elde etmesinden doğan hırçınlıklar içerisinde renkli bir tablonun vazgeçilmez parçasıdır. Râmîn'in hercât tabiatına kaşılık, o vefa örneği gibidir. Fesatla yoğrulmuş bir çevrenin taze kalabilmiş hiç solmayan

20 Fahrüddin Cürcânî'nin *Vîs ü Râmîn* mesnevisinin tahlili için bk.: Fahrüddin Gurgânî; *Vîs va Râmîn*, Haz. Magali A. Todua- Alexander, Tahran, 1349, 557 s. ; Efsâne-i Hâtun âbâdî, "*Mazmûn-ı Aşk Ve Meniş-i Kahramânân Der-Vîs ü Râmîn*", Nâme-i Pârsî, Sâl 3, Şumâr 3, s. 14-37.

21 Efsâne-i Hâtun âbâdî, "*Mazmûn-ı Aşk Ve Meniş-i Kahramânân Der-Vîs ü Râmîn*", Nâme-i Pârsî, Sâl 3, Şumâr 3, s. 17.

22 Mahrem olanların evlenmesi konusu eski tarihlerde yaygın bir gelenektir. İran'da ve diğer dünya topluluklarının bazılarında bunu görmekteyiz. İhtilaflı bir konu olmasına rağmen tarihten örnekler de verilmiştir: Amestris III. Daryus, kızı Statra ile; Erday Viraz 7 kızkardeşi ile; Behram Çûbin kızkardeşi Gerdiye ile evlenmişti. Aile içi evliliğin Zerdüşti geleneğinden kaynaklandığını belirten araştırmacıların bu görüşlerine karşı çıkan bilim adamları da mevcuttur. Onlara göre; Sasanî döneminde de örnekleri görülen kardeşler arası izdivacın yaygın olmadığıdır. Bu konuda bk. Arthur Cristiansen, *İrân Der-zamân-ı Sâsâniyân*, Tahran, 1368, s. 434; *Vîs ü Râmîn*, (tashih) Muhammed Cafer Mahcub, Tahran, 1337.

bir çiçeği gibidir. Râmîn'e kavuştuktan sonra, tesis edilen mutlu dünyanın asıl direği ve sultanıdır.

Lâmi'î'nin mesnevisinde ise Vîs; klâsik sevgili tipini canlandırır. Önceki mesnevide görülen ahlâk dışı gelişme ve davranışları bu mesnevide göremeyiz. Mecusî dünyası içinde her türlü aykırı rolleri üstlenmek zorunda kalan Vîs, Lâmi'î ile İslâmî bir çehreye kavuşur. Hatta Râmîn ile birlikte tasavvufun yolunu açan, onu mistik güzelliklere sevkeden adaletli kraliçedir. O daha vefalı, daha sevimli, daha ahlâklı ve daha munistir. Aile içi evlilikler ve toplumun kabul edemeyeceği zafiyetler bu mesnevide yoktur. İlk ele alınan *Vîs ü Râmîn* mesnevisinde rahatlıkla fark edebileceğimiz soy ve asâlet tartışmaları da tercüme sayılan bu mesnevide öne çıkmaz. Hikâyenin kahramanlarının ve yer adlarının da bu manzumede farklılıklar gösterdiğini belirtmek gerekir. Ayrıca çevresini ve tabiatı iyi gözlemleyen şairimiz, "Fars şiirinin taklidi" olduğu söylenen Klâsik Türk şiirine ayrı bir hava katmış ve Türk zevkini terennüm etmiştir.²³

Râmîn: Mûbed'in kardeşi olan bu genç, çocukluğunu bir kadın bakıcı yanında geçiren, kötü karakter yapısına sahip bir kahramandır. Kendisine bir baba şefkatiyle yaklaşan, onu daima koruyan ağabeyi Mûbed Şah'ın tahtını ve karısını ele geçirme vefasızlığını gösteren Râmîn, destanın en vefalı ve dürüst kişiliği olarak dikkatleri çeken diğer kardeşi Zerd'i bir isyan esnasında öldürme kallesliğini de üstlenir. Şiir söylemek, içki içmek ve kadınlarla hoş vakit geçirmek onun en önemli özellikleridir. Aşk yolunda bile en ufak bir engelle karşılaştığında, hemen orayı terk edip, başka bir ülkede, başka bir sevgili bulan Râmîn, hainlik ve vefasızlığın sembolüdür. Hikâyenin asıl kahramanlarından olan bu kişilik; bütün bu olumsuz karakterine rağmen aşk vadisinde aranan, halk tarafından sevilen şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. 83 yıllık hükümdarlık dönemini 100 yıldan fazla ömüre sığdıran Râmîn, müellifin yüklediği bu farklı karakteri yumuşatmak için son yıllarını günahlarından arınmak için tevbeye ayırır. Destanın bu önemli kahramanı; yaşının gereğini yapan, genç iken eğlenen, aşkı arayan; olgunluğunda adaletli bir hükümdar olan; yaşlılığında ibadet ve tevbe ile ömrünü tamamlayan canlı ve renkli bir kişiliktir. Fahrüddin Cürçânî, eski İran geleneği içinde kabul edilen kardeş evliliğini hikâyenin kahramanı Râmîn'e yüklerken, olgunluk ve ihtiyarlık dönemlerine ait tasvirlerinde oldukça hassas davranıp, güzel hasletlerle süslemiştir.

Lâmi'î Çelebi'nin hikâyesindeki Râmîn, yukarıda belirttiğimiz pek çok olumsuz karakter özelliklerinden ve ahlâksızlıklardan uzak tutulmuştur. Asıl mesnevide Vîs ile Râmîn'in aşkı geç dönemde başlarken, diğerinde tıpkı Leylâ ile Mecnûn örneğinde olduğu gibi çocuklukta başlar. Babası tarafından hapse

23 Konuyla ilgili bilgi için bk.: Ahmet Kartal; "Klâsik Türk Edebiyatının İran Edebiyatı İle Münasebeti Üzerine Düşünceler", *Türk Yurdu*, Aralık 1999- Ocak 2000, sayı 148-149, Ankara, s. 246-266.

atıldıktan sonra cinnet geçiren ve yine babasının getirdiği tabib ve şeyh tarafından iyileştirilen Râmîn, o andan itibaren adalete, halka, ibadete önem veren biri olarak yüceltilir. Ne kadar kudretli ve ne kadar uzun ömürlü olursa olsun, ömrün sonlu, bu âlemin geçici olduğunu hatırlar:

Sımışdur niçe Cem câmin bu devrân
Virür tahtun yile olsan Süleymân (B.25a)

Şair, padişahların işlerinde başarılı olmaları için mutlaka gerekli olan adalet, riyâset, siyâset gibi kavramları açıklarken, bu vasıfları kâmil ve adaletli bir şah olan Râmîn'e yakıştırır.

Vîs ile Râmîn'in aşkı; ince, latif, tabîî olup, hayvânî özelliklerden uzaktır. Râmîn'in Vîs'e olan aşkı, çocukluğundan itibaren süren, asla sönmeyen bir özellik taşır. Karşılıklı sevgiye dayanan bu aşk anlayışında, Lâmiî hikayesinde tasavvufî çehre kazanır.

Mûbed: Kirvan'dan Çin'e kadar olan geniş toprakların, yani Turan ve İran'ın hükümdarı olan bu zat; yaşlı, eğlenceyi seven, makam ve yaşına uygun hareketlere sahip olmayan bir kişilik sergiler. O, zekî biri de değildir. Dünya ona kudretinden dolayı haraç verirken, en yakınındaki kişiler ve hatta annesi bile, onun tutarsızlığı yüzünden oğlunun yanında yer almaz. Bahtsız ve sevimsiz bir portre çizen bu kahraman; hikâyenin akışı içinde tabiatın kanunlarına uymayıp, çok genç olan Vîs ile beraber olma arzusundan dolayı daima üzülmüş, daima ihanete uğramıştır. Bu zavallılığın içinde ona en samimi davranan, vefalı üvey kardeşi Zerd'dir. Bir baba şefkatiyle yaklaştığı kardeşi Râmîn, ona en büyük darbeyi vurur ve karısıyla ilişkiye girer. Mûbed Şah, başına gelen bu felâketlerin sebebi olarak; kendisinin günahkâr olmasını görmektedir. Gerçekte olayların seyri içerisinde onun en büyük günahı, aile içi evliliği engellemesidir. Zira eski İran ahlâkî kaidelerine göre 33 büyük günahın dördüncüsü, akraba evliliğine engel olmaktır.²⁴

Lâmiî Çelebi'nin *Vîse vü Râmîn* 'inde ise Mûbed'in yerinde olan kahramanın adı ve özellikleri farklıdır. Onun adı bu mesnevide Behram Şah'dır. Halbuki asıl hikâyede Behram, Mûbed'in kumandanıdır. Mûbed'in karakterinde var olan menfî tavırlar, Behram'da çılgın âşığın davranışlarına dönüşür. O, aşkı için herşeyi göze alabilecek yapıdadır. Pek tabii ki Farsça yazılan mesnevideki İslâm ahlâkına uymayan evlilik ve ilişkiler, Lâmiî'de yerini kabul edilebilir aşk maceralarına ve evliliklere bırakır. Mûbed portresinde gizliden gizliye çizilmeye çalışılan ahmak ve kadın düşkünü ihtiyar şah tiplmesi, Behram Şah'ta keskin özellikleri olmayan bir kahramana dönüşür.

24 Efsâne-i Hâtun Âbâdî, "Mazmûn-ı Aşk Ve Meniş-i Kahramânân Der-Vîs ü Râmîn", *Nâme-i Pârsî*, Sâl 3, Şumâr 3, s. 31.

Mûbed'in Vîs'e olan aşkı; ihtiyar hükümdarın hastalık derecesinde, kaderin çizdiği, onulmaz ve vazgeçilmez bir sevda türüdür. Mûbed, bu aşkı yüzünden defalarca hıyanete uğramasına rağmen yine ondan uzaklaşamaz.

Destanın başlangıcında eğlence meclisi tasviri yapıldıktan sonra, Mûbed'in Şehrû'yu beğenmesi ve ona aşkını açmasına şahit olmaktayız. Şehrû, görkemli şenlik esnasında yapılan bu teklifi, yetişmiş çocukların annesi olduğunu belirterek reddeder.

Şehrû (Şehrev, Şehrbânû): Mehâbâd'ın kraliçesi, 30'dan fazla çocuğa sahiptir. Bu destan içerisinde iki çocuğu ile görünür: Vîs ve Vîrû. Yönettikleri ülkede en fazla sözü geçen ve destanın akışı içerisinde kötülüklerin, günahların menşei olarak görülen bir tiptir. O, sözünü tutmayan, kardeş olan Vîs ile Vîrû'yu evlendirmeye kalkan, henüz ortada olmayan doğmamış çocuğunu evlendirmek için Mûbed'e söz veren ve asla sözünü tutmayan zayıf mizaca sahip bir kadındır. Yine onu ülkeyi liyâkatla yöneten, durmadan çalışan, kocasını davranışlarıyla sindiren ve hatta ezen bir kraliçe olma özelliği ile de tanılmaktayız. Zerdüşt itikadına göre kızı evlendirme yetkisi babada olmasına rağmen Şehrû, bu önemli kararı da kendisi verir.²⁵

Bu hikâyeyi serbest bir tercüme ile Farsça'dan Türkçe'ye kazandıran Lâmî'î, Şehrû'ya önceki mesnevîde var olan özelliklerini verirken, diğer kahramanlarda da olduğu gibi kabul edilebilir bir yapıya sokar ve eski İran geleneklerinin izlerini siler. O, tuttuğunu koparan, ülke yönetiminde söz sahibi eğlence düşkününü bir kraliçedir. Kızı Vîs'i kız kardeşinin oğlu Vîrû ile evlendirmeyi düşünür. Çok küçük yaşta nikâhlanan bu iki kahraman, Şehrû'nun kızını Şah'tan koruma arzusunun kurbanı olurlar.

Munkad (Kârun): Memleket idaresinde zayıf olduğu kadar ev idaresinde de güçsüz bir tablo çizen Kârun Şah, Cemşid soyundan gelen bir sultan olmasına rağmen, karısının elinde oyuncak durumuna düşer. Zayıf karakterli, güçsüz ve yetkisizdir. Devlet ve aile işlerini karısı Şehrû yürütür. Çok önemli meselelerde karar veren kraliçe, onun görüşünü alma zahmetine bile girmeyecek, daima kendi bildiğini yapacaktır. Vîs ile kardeşi Vîrû'nun evlendirilmesinde de yine o olayların dışında kalacaktır. Hikâyenin örgüsü içinde Şah, kendi halkı tarafından o tahta layık görülmeyip, oğlu Vîrû manevî sultan gibi rağbet görür:

به نام او را همه کس شاه خوانند

جز او شاه دگر باشد ندانند²⁶

25 Mecusilik hakkında geniş bilgi için bk., Ekrem Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999.

26 Herkes onu şah olarak biliyor. Ondan başka bir şah olduğunu bilmiyorlar. Efsâne-i Hâtun Âbâdî, *a.g.e.*, s. 33.

Veyse vü Râmîn 'de Mu'bid adını taşıyan Şah, destanın önemli kahramanlarından olmasına rağmen, hareketli bir karakter sergilemez. En önemli aktivitesi, savaş meydanlarında ordusu mağlup oldukça, ailesinin peşinde başka bir kaleye sığınmaktır. Hikâyenin sonuna doğru Behram Şah'ın ölümüne doğru geniş toprakların hükümdarı olur. Kendisinin ölümü üzerine tahta kızı Vîs geçer.

Vîrû (Veyrev): Şehrû ile Kârûn'un oğlu, Vîs'in erkek kardeşidir. Mesnevinin diğer kahramanlarından pek çok özelliği bakımından hemen ayrılan, fizikî güzellik yanında ruh güzelliğinin de üzerinde toplandığı şahsiyettir. *Şehnâme* kahramanlarını hatırlatacak vasıfları taşıyan Vîrû, etrafındaki insanların ve özellikle ailesinin tutarsız davranışları arasında şahsiyetli ve dimdik ayakta kalabilen özelliktedir. Destanın değişik tablolarında sürekli genç ve yiğit kalabilen vefalı bir prens, sâdık aile bireyi, halkı tarafından çok sevilen devlet adamıdır. Destanda fazla bir rolü olmamasına rağmen, iyiliğin ve güzel hasletlerin sembolü gibi parlar.

Vîs ile Vîrû arasında olan aşk; büyüklerin tayin ettiği ve Mecusî inancı içerisinde normal karşılanan ve hatta teşvik edilen aile içi aşk anlayışıdır. Bu aşkın sonuca ulaşamaması, ömür boyu sürmemesi belki de günah çukuruna doğru giden bu iki masum gencin kaderleri tarafından engellenmesindedir.

Lâmi'î Çelebi, diğer bütün çeviri eserlerinde yaptığı gibi hikâyenin bu kahramanına rolünü çizerken, onu millî ve İslâmî kimlik altına alır. Orijinal hikâyede kız kardeşiyle evlenen Vîrû, Türk toplumunda kabul edilebilecek hâle getirilip, kardeş değil kardeş çocukları olarak Vîs ile nikâhlanır. Vîrû, mesnevinin akışı içinde önemli bir kahraman değildir ve eserde pek fazla görünmez. Cürcânî'nin hikâyesinde Vîrû'nun üstlendiği taktir toplayan huy ve davranışlar adeta Râmîn'e aktarılmıştır.

Sonuç olarak şunu denilebilir ki; İslâm medeniyeti dairesinde eser veren İran ve Türk sanat dünyası, ortak noktaların yanı sıra millî benliklerin de ön plâna çıktığı bir vadidir. Klâsik Türk edebiyatında tercüme eserler sözkonusu olduğunda; "metin ve eser örgüsünün aslına sadık kalınarak çevrildiği" gibi yanlış bir kanaat vardır. Şüphesiz çevirinin birçok çeşidi ve metodu vardır. *Veyse vü Râmîn* mesnevisi dolayısı ile ele aldığımız Lâmi'î Çelebi'nin İranlı şairlerden yaptığı tercümelere, millî ve dinî hassasiyetini elden bırakmadığı ve "Diğer eserlerinde de yaptığı gibi bilhassa manzum tercümelere kendini oldukça serbest bıraktığı"²⁷ görülmektedir. O, beğendiği eserlerden veya teşvik ve hatta istek üzerine yaptığı çevirilerde; daima kendi üslup ve kimliğini esere nakşetmiştir. Yine onun tasavvufî zenginliği, yaptığı tercümelere ayrı bir güzellik katmış, beşerî aşkın dalgalarını inanç ikliminde sakinleştirmiş, ilâhî lezzetlerle tatlandırmıştır.

27 *Nefahâtu'l-Uns*, Lâmi'î Çelebi, (Haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), Marifet Yayınları, İstanbul 1995, s. 45.